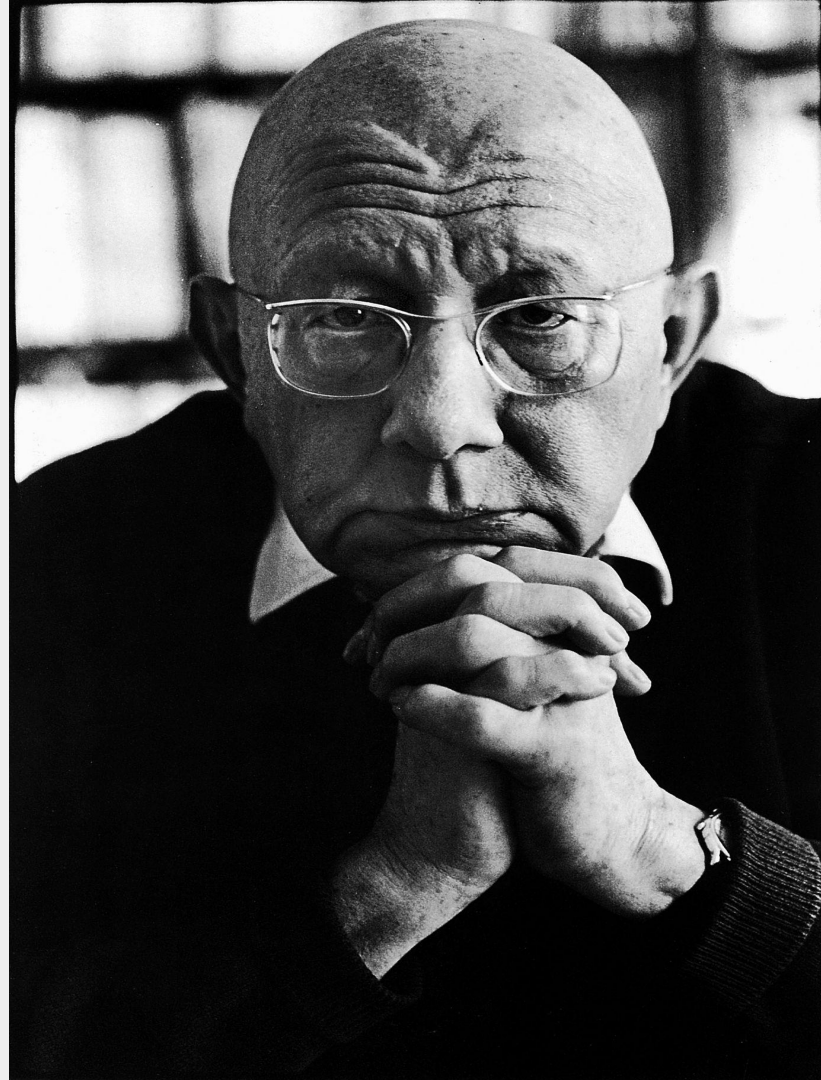

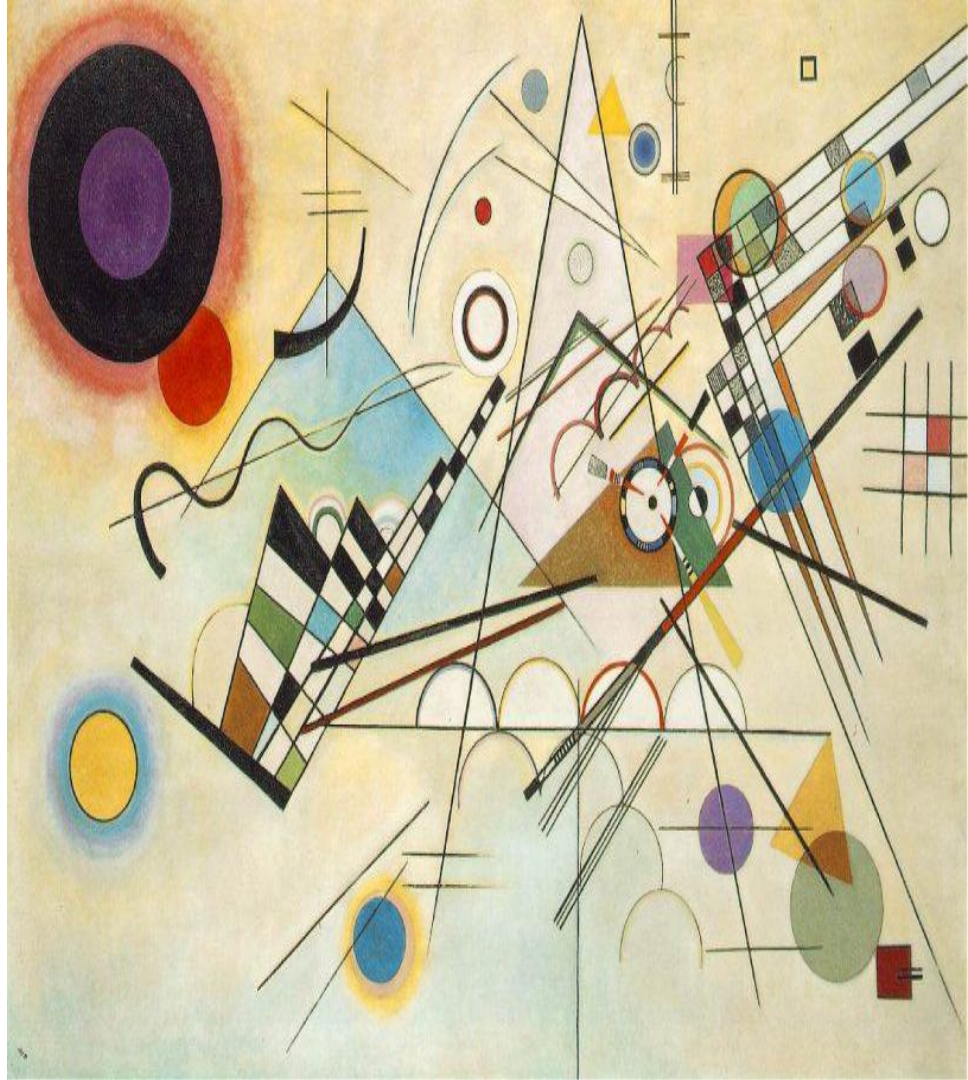
Μάθημα 9ο: Το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας (Καστοριάδης)

Διδάσκων:
Βαγγέλης Παπαδημητρόπουλος

Σκοπός του μαθήματος

Η κατανόηση των βασικών στοιχείων της πολιτικής φιλοσοφίας του Καστοριάδη

Έργα του Καστοριάδη (1922-1997)

Το Επαναστατικό Πρόβλημα Σήμερα

Η Πείρα του Εργατικού Κινήματος

Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας

Από την Οικολογία στην Αυτονομία

Τα Σταυροδρόμια του Λαβύρινθου

Η Άνοδος της Ασημαντότητας

Ο Θρυμματισμένος Κόσμος

Χώροι του Ανθρώπου

Ανθρωπολογία, Πολιτική, Φιλοσοφία

Η «Ορθολογικότητα» του Καπιταλισμού

Η ελληνική ιδιαιτερότητα - Τόμος Α΄ - Από τον Όμηρο στον Ηράκλειτο / Σεμινάρια 1982-1983

Η ελληνική ιδιαιτερότητα - Τόμος Β΄ - Η πόλις και οι νόμοι / Σεμινάρια 1983-1984

Η ελληνική ιδιαιτερότητα - Τόμος Γ΄ - Θουκυδίδης, η ισχύς και το δίκαιο / Σεμινάρια 1984-1985

Ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο

- Παρίσι, 1945 και μετά
- Μαρξισμός, δομισμός, μεταδομισμός, φαινομενολογία
- Το περιοδικό *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* > Μάης 68
- Καθεστώτα του υπαρκτού σοσιαλισμού
- Ψυχανάλυση
- Φιλοσοφία της επιστήμης
- Πολιτική φιλοσοφία
- Οικολογία
- Αρχαία ελληνική φιλοσοφία

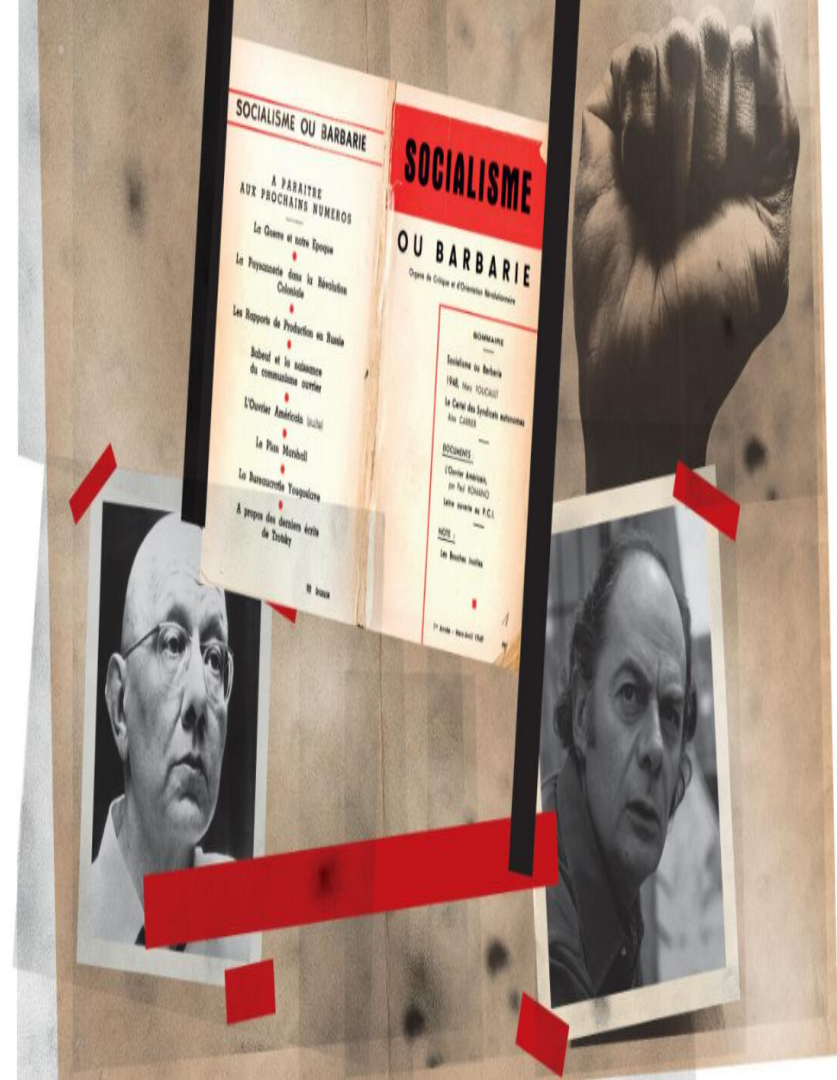
Ο Καστοριάδης ενστερνίζεται στη νεότητά του τον μαρξισμό και προσχωρεί το 1937 στην ΟΚΝΕ (Οργάνωση Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας) και το 1941 στο κομμουνιστικό κόμμα, στο τέλος του 1942 αποχωρεί, έχοντας εναντιωθεί πιο πριν στον σωβινισμό, στον αυταρχισμό και στον συγκεντρωτισμό του Κ.Κ.Ε., και προσχωρεί στην τροτσκιστική ομάδα του Α. Στίνα. Μετά τα Δεκεμβριανά του 1944 φεύγει από την Ελλάδα για το Παρίσι με το περίφημο πλοίο *Matagosa*, ως υπότροφος του Γαλλικού Ινστιτούτου, για να εκπονήσει διδακτορικό στη φιλοσοφία. Επηρεασμένος, όμως, από τα πολιτικά γεγονότα της εποχής προσχωρεί στο Διεθνιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα (τροτσκιστικό), απ' όπου επίσης αποχωρεί αποκηρύσσοντας, παράλληλα, και τον τροτσκισμό, για να συγκροτήσει μαζί με τον Claude Lefort μια αυτόνομη ομάδα που εξέδιδε το περιοδικό *Socialisme ou Barbarie* από το 1949 μέχρι το 1965.

Το περιοδικό *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα*

Ο Καστοριάδης, ως ιδρυτικό μέλος του περιοδικού, αρθρογραφούσε τακτικά ασκώντας, **αρχικά από μαρξικές θέσεις**, δριμεία κριτική τόσο στα φερώνυμα κομμουνιστικά καθεστώτα του πρώην ανατολικού μπλοκ που επιχειρήσαν να εφαρμόσουν τον μαρξισμό στην πράξη όσο και στον καπιταλισμό, την οικονομική έκφραση του φιλελευθερισμού.

Από το 1960, όμως, και μετά, ο Καστοριάδης **απομακρύνεται ριζικά πια από τον μαρξισμό** μέσα από μια κριτική που αποτέλεσε τη βάση του προτάγματος της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας.

Στα 40 τεύχη του περιοδικού που εκδόθηκαν και όπου ο Καστοριάδης αρθρογραφούσε με ποικίλα ψευδώνυμα για ευνόητους λόγους, η αρθρογραφία του στράφηκε:

- στην κριτική ανάλυση της σύγχρονης γραφειοκρατίας του καπιταλισμού και του σταλινισμού (1946-1950)
- στην κριτική ανάλυση του οικονομικού συστήματος του Marx (1952-1954)
- σε μια καινούρια ανάλυση του περιεχομένου του σοσιαλισμού (1955-1957)
- στην κριτική ανάλυση της παραδοσιακής θεωρίας της οργάνωσης (Lenin) και στη διατύπωση μια καινούριας αντίληψης του ρόλου και της δομής της επαναστατικής οργάνωσης (1957-1958)
- στην κριτική ανάλυση των νέων μορφών του σύγχρονου καπιταλισμού και του αναγκαίου αναπροσανατολισμού του επαναστατικού κινήματος στις σημερινές συνθήκες (1959 - 1963)
- στη βασική και ριζική κριτική του μαρξισμού στο σύνολό του, με μια νέα τοποθέτηση της επαναστατικής θεωρίας και του επαναστατικού σχεδίου (1964 - 1965).

Βασικές κατηγορίες/έννοιες της σκέψης του Καστοριάδη

- Η οντολογία του φαντασιακού και της κοινωνικο-ιστορικής δημιουργίας
- Φύση > συνολοταυτιστική λογική
- Ψυχή > ριζικό φαντασιακό > ατομικό και κοινωνικό φαντασιακό
- Κοινωνία > το ανώνυμο συλλογικό > μαγματική λογική > το μάγμα των κοινωνικών φαντασιακών σημασιών
- Το πολιτικό > το θεσμισμένο
- Η πολιτική > το θεσμίζων > δημιουργία > εξουσία
- Ατομική και συλλογική αυτονομία
- Θετική ελευθερία
- Άμεση δημοκρατία
- Σοσιαλισμός

Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΦΑΝΤΑΣΙΑΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

Κέντρο της κοινωνίας, όπως και κέντρο της ιστορίας, είναι **το ριζικό φαντασιακό** της ανθρωπότητας, που αυτοανελίσσεται και αυτοαναπτύσσεται. Αυτή η αυτοανέλιξη και αυτοανάπτυξη γίνεται μέσα σε δυο διαστάσεις, θεμελιακές για την κοινωνία και για την ιστορία, **τη διάσταση του θεσμισμένου και τη διάσταση του θεσμίζοντος**. Ο θεσμός, με την πρωταρχική έννοια της λέξης, είναι μια πρωταρχική δημιουργία του κοινωνικο-ιστορικού πεδίου, δηλ. της ανώνυμης συλλογικότητας (...).

Η θέσμιση αυτή επιτελείται με δυο αλληλένδετα και αναπόσπαστα στοιχεία: **το ταυτιστικό - συνολιστικό** (που εμφανίζεται συγκεκριμένα ως εργαλειακό και λειτουργικό)· και **το κυρίως φαντασιακό**, το στοιχείο των φαντασιακών σημασιών, που δεν επιδέχονται ούτε «πραγματική» εξήγηση ούτε «ορθολογική» θεμελίωση.

Καστοριάδης, Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας

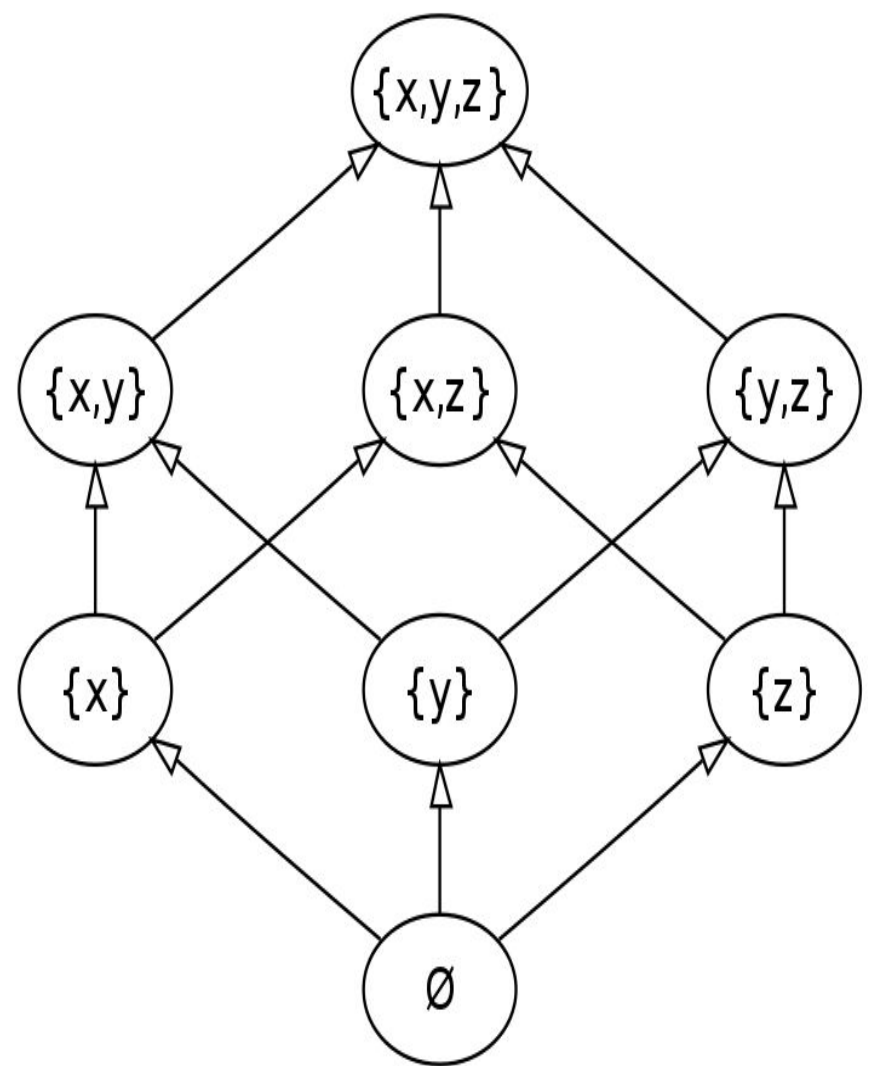

Ο Καστοριάδης υποστηρίζει ότι υπάρχει μια θεμελιακή διάσταση της κοινωνίας και της ιστορίας: η **συνολο ταυτιστική διάσταση**, η οποία ερείδεται στην εργαλειακή και λειτουργική διάσταση του «προ-κοινωνικού» κόσμου ή, αλλιώς, της φύσης.

Αναλύεται, δηλαδή, αφενός σε μια εργαλειακή φύση που επιδέχεται μια σειρά από μαθηματικές πράξεις, έτσι, όπως τυποποιούνται από τη **θεωρία συνόλων** (πρόσθεση, αφαίρεση, πολλαπλασιασμός, διαίρεση, ποσοτικοποίηση, ταξινόμηση, συνολοποίηση κ.ο.κ.) και, αφετέρου, στη λειτουργική αρχή της αυτοσυντήρησης.

«Αλλά και αυτό το συνολιστικό-ταυτιστικό στοιχείο είναι, παντού και πάντα, διαπότισμένο απ' το καθαρά φαντασιακό».

Καστοριάδης, Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας

Η φαντασία διαποτίζει τη συνολοταυτιστική διάσταση της φύσης και την αντίστοιχη λογική των μαθηματικών στο μέτρο που δεν επιδέχεται μια «πραγματική» ή «ορθολογική» θεμελίωση στη βάση μιας αιτιώδους αρχής και, κατ' επέκταση, μιας αλυσιδωτής συνεπαγωγής ή συνολιστικής οργάνωσης.

Το ριζικό φαντασιακό υπερβαίνει τη συνολοταυτιστική διάσταση της φύσης, καθόσον αποτελεί **μια οντολογική δημιουργία**, η οποία διαρρηγνύει την κλειστή-εργαλειακή συνολοταυτιστική Λογική.

Το ριζικό φαντασιακό αναδημιουργεί τη συνολοταυτιστική φύση στο επίπεδο του μάγματος των κοινωνικών φαντασιακών σημασιών, το οποίο αποκρυσταλλώνεται **στη θέσμιση του ανώνυμου συλλογικού**. Με άλλα λόγια, **η ριζική φαντασία της ψυχής του ανθρώπου αναδημιουργεί τη συνολοταυτιστική φύση και διαδρά με το κοινωνικό φαντασιακό του ανώνυμου συλλογικού**, το οποίο αποκρυσταλλώνεται με τη σειρά του **στη δημιουργία του θεσμού**.

Στον Καστοριάδη, η θέσμιση του ανώνυμου συλλογικού δεν είναι ένα είδος κοινωνικού συμβολαίου, όπως εννοείται στους Σοφιστές και στον Hobbes. Δεν πρόκειται για ένα είδος «συμφωνίας» μεταξύ δυνατών ή αδυνάτων – ή δυνατών και αδυνάτων –, προκειμένου να επιβιώσει η ανθρωπότητα από τον πόλεμο όλων εναντίον όλων στο επίπεδο της άγριας φυσικής κατάστασης. Πρόκειται, αντιθέτως, για την επιβολή μιας ορισμένης βίας που αυτοθεσμίζεται ως ριζική υποεξουσία της κοινωνίας. Και αυτή η ορισμένη βία δεν είναι το δίκαιο του ισχυρότερου του Καλλικλή που αναπαράγεται υπόρρητα στις διάφορες εκδοχές κοινωνικού δαρβινισμού, οι οποίες εμφιλοχωρούν στη θέληση για δύναμη του Nietzsche και στον σύγχρονο φασισμό, αλλά η «ήπια» βία του εκκοινωνισμού της ψυχής μέσω του μάγματος των κοινωνικών φαντασιακών σημασιών που συνοδεύουν την αρχή της αυτοσυντήρησης και προϋποτίθενται κάθε μορφής κοινωνικού συμβολαίου. Ακόμα, δε και η ταξική αναπαραγωγή της κοινωνίας στο επίπεδο του κράτους, το οποίο, σύμφωνα με τον Marx, αποτελεί τον εκάστοτε συσχετισμό των παραγωγικών δυνάμεων μέσω της ταξικής πάλης, δεν είναι ποτέ απλώς και μόνο ταξική. Η βία στην οποιαδήποτε εκδοχή της προϋποθέτει μια φαντασιακή σημασία βίας.

Η φαντασία υπερτερεί της ύλης, αναπλάθει την ύλη

Το φαντασιακό νόημα που αποδίδει κάθε κοινωνία στο φαινόμενο της ζωής και του θανάτου αποτελεί τη ριζική και υπόρρητη υποεξουσία που συνυφαίνεται με το πεδίο της ρητής εξουσίας, το οποίο και συγκροτεί την έννοια του πολιτικού. Στον Καστοριάδη, η έννοια του πολιτικού σημαίνει την ύπαρξη αρχών που μπορούν να εκφέρουν κυρώσιμες επιταγές ή, αλλιώς, το πεδίο της πολιτικής διαχείρισης και διακυβέρνησης, έτσι, όπως την εννοούμε στην καθημερινότητα. «Αυτό που είναι οντολογικά ουσιαστικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας, όπως την ξέρουμε, είναι η εξουσία με αυτή την έννοια». Η έννοια της πολιτικής, από την άλλη, σημαίνει την αμφισβήτηση των κατεστημένων θεσμών, την άρνηση κάθε «αυθεντίας» και, κατά συνέπεια, κάθε πηγής νοήματος που δεν απορρέει από την πραγματική δραστηριότητα των ανθρώπων. Η έννοια της πολιτικής σημαίνει εν τέλει την αμφισβήτηση του ίδιου του πολιτικού και τη θέσμιση της αυτονομίας στο δημοκρατικό πλαίσιο της ισότητας ως προς τη δυνατότητα συμμετοχής στη διαμόρφωση του νόμου.

“Μπορούμε, επομένως, να ορίσουμε την πολιτική ως ρητή και διαυγή δραστηριότητα που αφορά τη θέσπιση των θεσμών, και τη δημοκρατία ως το καθεστώς της κατά το δυνατόν ρητής και διαυγούς αυτοθέσμησης εκείνων των κοινωνικών θεσμών, οι οποίοι εξαρτώνται από τη ρητά συλλογική δραστηριότητα.”

Καστοριάδης, «Η δημοκρατία ως διαδικασία και ως καθεστώς» στο Η άνοδος της ασημαντότητας

Η αυτονομία εκδηλώθηκε μερικώς στην ιστορία δύο φορές: στην αρχαία Ελλάδα με τη δημιουργία της φιλοσοφίας και της δημοκρατίας και στη Δυτική Ευρώπη με το κίνημα της Αναγέννησης, τη δημιουργία μιας πρωτοαστικής τάξης, την ανάπτυξη της επιστήμης και το συνακόλουθο κίνημα του Διαφωτισμού.

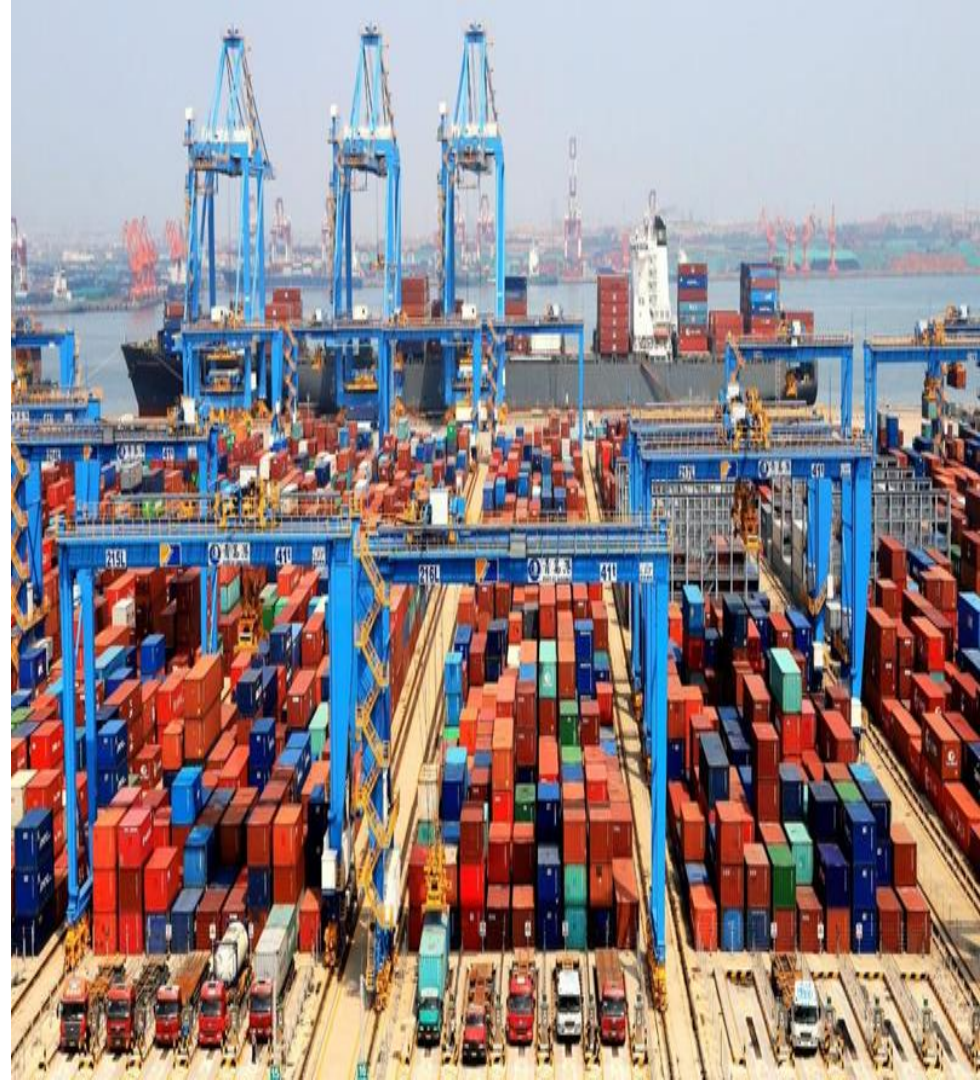

Η αναβίωση, όμως, της αρχαίας ελληνικής αυτονομίας στη Δυτική Ευρώπη, η οποία συνοδεύτηκε από τις κοινωνικοπολιτικές επαναστάσεις στην Αγγλία και στη Γαλλία τον 17^ο και 18^ο αιώνα αντίστοιχα, κατέληξε στη δημιουργία μιας αντινομικής αυτονομίας.

Η αντινομία της αυτονομίας έγκειται στην ιδιόμορφη ανάμειξη της οικονομίας με την τεχνολογία και την πολιτική σύμφωνα με την αρχή μιας ορθολογικής κυριαρχίας που σημαίνει την απεριόριστη επέκταση της οικονομίας και της τεχνολογίας στο σύνολο της φύσης και της κοινωνίας, έτσι, όπως έχει επικρατήσει σήμερα κατά το πρότυπο της νεοφιλελεύθερης ανάπτυξης του καπιταλισμού.

Ενάντια σε αυτή την ορθολογική κυριαρχία ο Καστοριάδης αναπτύσσει το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας.

Το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας

Το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας αποτελεί μια **θετική αντίληψη του περιεχομένου του σοσιαλισμού** από τον Καστοριάδη, η οποία προβάλλεται, αρχικά, **από μαρξικές θέσεις**, στα άρθρα του *Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού I και II*, τα οποία δημοσιεύονται στο περιοδικό *Socialisme ou Barbarie* το 1955 και 1957 αντίστοιχα.

Ωστόσο, ο Καστοριάδης αρχίζει, ήδη, από την εποχή του περιοδικού *Socialisme ou Barbarie*, να **διαφοροποιείται από τον Marx μέχρις ότου αποσπαστεί οριστικά από τις μαρξικές θέσεις το 1964-65**, όταν και αρχίζει να συγκροτεί **την οντολογία του φαντασιακού και της κοινωνικο-ιστορικής δημιουργίας**. Στα χρόνια που ακολουθούν την οριστική ρήξη του Καστοριάδη με τον μαρξισμό, το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας θα συμπληρωθεί με την ψυχαναλυτική εξέλιξη της καστοριαδικής σκέψης και, σε συνδυασμό με την οντολογία του φαντασιακού και της κοινωνικο-ιστορικής δημιουργίας, θα αποκρυσταλλωθεί στο *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας* (1975).

Από το 1975 και μετά, το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας θα συνοδευτεί από **την κριτική του Καστοριάδη στην αντιπροσωπευτική-διαδικασιακή δημοκρατία και στον φιλελευθερισμό**, η οποία απαντά ήδη σε αποσπασματική μορφή σε άρθρα του στο περιοδικό *Socialisme ou Barbarie*. Η κριτική αυτή θα παρουσιαστεί, βέβαια, ενδεδειγμένα στους 6 τόμους του έργου του *Τα σταυροδρόμια του λαβύρινθου* που δημοσιεύονται από το 1981 μέχρι και το 1999.

ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ

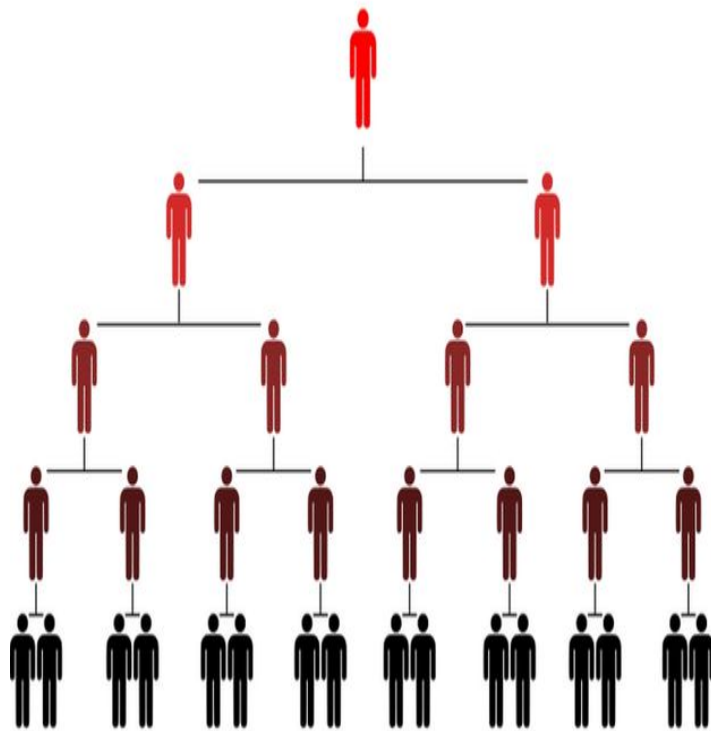
Το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας αναπτύσσεται στη βάση της κριτικής του Καστοριάδη **στη γραφειοκρατία** τόσο του δυτικού καπιταλισμού όσο και των καθεστώτων του πρώην ανατολικού μπλοκ.

«Εννοούμε με αυτό μια κοινωνική διάρθρωση μέσα στην οποία η διεύθυνση των συλλογικών δραστηριοτήτων είναι στα χέρια ενός απρόσωπου μηχανισμού ιεραρχικά οργανωμένου, που υποτίθεται ότι ενεργεί σύμφωνα με “ορθολογικά” κριτήρια και μεθόδους, οικονομικά προνομιούχου, που συγκροτείται σύμφωνα με τους κανόνες που αυτός ο ίδιος νομοθετεί και εφαρμόζει».

Καστοριάδης, Σύγχρονος Καπιταλισμός και Επανάσταση

Capitalist

Laborer

Η ιεραρχική διάρθρωση της καπιταλιστικής επιχείρησης προϋποθέτει μια διαίρεση σε διευθυντές και εκτελεστές που συνεπάγεται μια θεμελιώδη αντίφαση, η οποία αναπαράγεται από την πολιτική γραφειοκρατία τόσο της Δύσης όσο και των καθεστώτων του πρώην ανατολικού μπλοκ. Συγκεκριμένα, ο Καστοριάδης υποστηρίζει, κατ' αναλογία προς τον Marx, ότι **η διαίρεση της παραγωγής σε διευθυντές και εκτελεστές αποτελεί τη θεμελιώδη αντίφαση της γραφειοκρατίας του καπιταλισμού**, δεδομένου ότι η παραγωγή σχεδιάζεται στο πλαίσιο της καπιταλιστικής επιχείρησης από τους εκάστοτε ειδικούς της διεύθυνσης, με τρόπο που παρακινεί αλλά, ταυτόχρονα, αποτρέπει τη συμμετοχή των εργαζομένων στην παραγωγή. Από τη μια, ο εργαζόμενος παρακινείται συνεχώς να συμμετέχει στη διαδικασία της παραγωγής, από την άλλη, αποτρέπεται, στον βαθμό που **ο καθοριστικός παράγοντας οργάνωσης της παραγωγής είναι το «ορθολογικό» σχέδιο των ειδικών της διεύθυνσης**. Έτσι, **η εργασία μετατρέπεται σε μια εξειδικευμένη και συνάμα τυποποιημένη διαδικασία**, η οποία αποξενώνει τον εργαζόμενο από το αντικείμενο της δημιουργίας του, με αποτέλεσμα την ψυχική και σωματική του **αλλοτρίωση**.

Αυτή η θεμελιώδης αντίφαση επεκτείνεται από την οικονομία στην πολιτική, στην εκπαίδευση και στην κουλτούρα καταλήγοντας στη **γραφειοκρατικοποίηση της κοινωνίας από την ορθολογική κυριαρχία των ειδικών**. Η ορθολογική κυριαρχία επεκτείνεται από το εργοστάσιο στην πατριαρχική οικογένεια, στην αυταρχική παιδεία και στη μαζική κουλτούρα. Ο εργαζόμενος μετατρέπεται σε ένα γρανάζι μιας απρόσωπης μηχανής και σε έναν παθητικό καταναλωτή, του οποίου οι ανάγκες διαμορφώνονται από την ελίτ του μάρκετινγκ. Ο πολίτης αναδιπλώνεται κομφορμιστικά στην ιδιωτική του σφαίρα και επαναπαύεται στην απόλαυση που του προσφέρει ο άρτος και το τηλεοπτικό θέαμα, αδιαφορώντας κυνικά για τις γενικότερες υποθέσεις της ζωής του. Αποτέλεσμα αυτής της ορθολογικής κυριαρχίας είναι **ο περιορισμός της ελευθερίας του ανθρώπου σε μια αμυντική ελευθερία**, έτσι, όπως εκφράζεται στο περιεχόμενο των ατομικών δικαιωμάτων που διατυπώθηκαν στα συντάγματα της γαλλικής και αμερικανικής επανάστασης.

Στον αντίποδα αυτής της ορθολογικής κυριαρχίας ο Καστοριάδης προβάλλει μια θετική ελευθερία, έτσι όπως εκφράζεται στο πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας. Ο Καστοριάδης τονίζει χαρακτηριστικά ότι μια ελεύθερη κοινωνία είναι πραγματικά ελεύθερη, όταν αποβλέπει στην κατάργηση της διαίρεσης της εργασίας σε διευθυντές και εκτελεστές. Και εδώ ακριβώς εδράζεται, αρχικά, το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας: στην κατάργηση της θεμελιώδους αντίφασης της γραφειοκρατίας μέσα από τη θέσπιση της εργατικής διεύθυνσης.

Έτσι, ξεκινώντας από την κριτική της γραφειοκρατίας φτάσαμε να διαπιστώσουμε μια θετική αντίληψη για το περιεχόμενο του σοσιαλισμού· με λίγα λόγια, «ο σοσιαλισμός σε όλες του τις απόψεις δε σημαίνει τίποτε άλλο παρά την εργατική διεύθυνση της κοινωνίας» (...). ο σοσιαλισμός δεν είναι τίποτε άλλο παρά η συνειδητή και αδιάκοπη διευθυντική δραστηριότητα των μαζών (...). Ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να είναι ούτε το μοιραίο αποτέλεσμα της ιστορικής εξέλιξης ούτε ένας βιασμός της ιστορίας από ένα κόμμα υπερανθρώπων ούτε η εφαρμογή ενός προγράμματος που απορρέει από μια θεωρία αληθινή καθαυτήν – αλλά το ξέσπασμα της ελεύθερης δημιουργικής δραστηριότητας των καταπιεζόμενων μαζών (...).

Καστοριάδης, Το Περιεχόμενο του Σοσιαλισμού

Το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής οικονομίας διχοτομείται σε δύο βασικούς άξονες : 1) τη συλλογική διαχείριση της οικονομίας και 2) τη μόνιμη και ρητή αυτοθέσμιση της κοινωνίας. Σε ό, τι αφορά τη συλλογική διαχείριση της οικονομίας, τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι τα εξής:

1. Η θέσπιση της άμεσης δημοκρατίας, η σύσταση, δηλαδή, εργατικών συνελεύσεων στον χώρο της εκάστοτε επιχείρησης, όπου θα έχουν δικαίωμα συμμετοχής όλοι οι εργαζόμενοι στη βάση της ελεύθερης διαβούλευσής τους.
2. Ο ορισμός ανακλητών αντιπροσώπων, οι οποίοι θα εκπροσωπούν τους εργαζομένους στο πλαίσιο ενός κεντρικού συμβουλίου που θα επιβλέπει την εκτέλεση των αποφάσεων της βάσης.
3. Η ελεύθερη διαβούλευση της βάσης θα διέπεται από τη μέγιστη δυνατή ροή και διαφάνεια της απαραίτητης πληροφόρησης, ώστε να καθίσταται δυνατή η εν επιγνώσει απόφαση των εργαζομένων.
4. Η επιστημονική γνώση, η ανάλογη τεχνική και τεχνογνωσία θα είναι μια συνιστώσα της συλλογικής παραγωγής, μια εξειδικευμένη γνώση εντασσόμενη «ορθολογικά» στο πλαίσιο μιας συλλογικής απόφασης, και όχι ένας κατευθυντήριος μοχλός μιας διευθυντικής ελίτ.
5. Η μείωση των ωρών εργασίας και η συνακόλουθη μετατροπή της εργασίας από αγγαρεία σε δημιουργία.
6. Η αναδιανομή του κοινωνικού προϊόντος, η αναδιανομή, δηλαδή, του ποσοστού κέρδους στη βάση των δυνατοτήτων κάθε ειδικότητας και των αναγκών κάθε επιχείρησης.
7. Η αλληλοπροσαρμογή προσφοράς και ζήτησης στη βάση μιας αληθινής αγοράς που δεν θα ρυθμίζεται από μονοπώλια, ολιγοπώλια και καρτέλ, αλλά από τις αυτόνομες επιθυμίες των εργαζομένων/καταναλωτών.
8. Η μετατροπή της κατανάλωσης από μια χειραγωγούμενη εκ των άνω ανάγκη σε μια ελεύθερη δημιουργία που θα καταργήσει στην πράξη την αναπαραγωγή της παραγωγής προς όφελος μιας δαρβινικής αγοράς, η οποία αυτορυθμίζεται στη βάση της μεταβλητής του κέρδους.

Μόνιμη και ρητή αυτοθέσμιση > ελευθερία

Στον Καστοριάδη, η έννοια της ελευθερίας συνίσταται οντολογικά στην **ακαθοριστία της δημιουργίας**, όπως η τελευταία εκτυλίσσεται στις τρεις στιβάδες του Είναι: τη φύση, την ψυχή και το κοινωνικο-ιστορικό. Η ακαθοριστία της δημιουργίας διέπει τη φύση, την ψυχή και το κοινωνικο-ιστορικό μέσα από τη διαστρωμάτωση του φαντασιακού:

- στη στοιχειακή φαντασία του έμβιου όντος
- στο ριζικό φαντασιακό της ψυχής
- και στο κοινωνικό φαντασιακό του ανώνυμου συλλογικού.

Στη βάση αυτής της ακαθόριστης δημιουργίας, **η μόνιμη και ρητή αυτοθέσμιση του ανώνυμου συλλογικού**, δηλαδή, της κοινωνίας, συνίσταται **στην κίνηση μιας ανοιχτής σκέψης με φόντο τη διαύγηση της αλήθειας**.

Η διαύγηση της αλήθειας ερείδεται στη συνολοταυτιστική διάσταση της φύσης και την αντίστοιχη εξήγηση των επιστημών, αλλά, ταυτόχρονα, διαρρηγνύει την κλειστότητα της συνολοταυτιστικής Λογικής, καθόσον συνιστά μια δημιουργία εκ του μηδενός, η οποία αποκρυσταλλώνει **την ελευθερία του ανώνυμου συλλογικού, τη δυνατότητα δηλαδή μιας ανοιχτής σκέψης σε κίνηση**.

Η ακαθοριστία της δημιουργίας αποτελεί την οντολογική προϋπόθεση της διάρρηξης της εγελο-μαρξικής καθοριστικότητας και, κατ' επέκταση, τη δυνατότητα διαύγασης της αλήθειας που συνεπάγεται η ελευθερία του ανώνυμου συλλογικού.

Η ελευθερία του ανώνυμου συλλογικού σημαίνει αφενός τη δυνατότητα αμφισβήτησης των κατεστημένων θεσμών και αρχών που διέπουν το επίπεδο της πολιτικής και, αφετέρου, την αυτοθέσμιση καινούριων αρχών και θεσμών στο επίπεδο της πολιτικού. Σημαίνει, δηλαδή, τη μόνιμη και ρητή αυτοθέσμιση της κοινωνίας στη βάση της ισότιμης συμμετοχής όλων των ενδιαφερομένων στη διαμόρφωση του νόμου που διέπει την κοινωνία.

Η πολιτική ελευθερία συνίσταται στον πλουραλισμό και στην πολυφωνία που διέπει το πολίτευμα της δημοκρατίας. Επομένως, η ακαθοριστία της δημιουργίας αποτελεί την οντολογική προϋπόθεση της πολιτικής ελευθερίας, όπως εκφράζεται στο πολίτευμα της δημοκρατίας και, μάλιστα, της άμεσης δημοκρατίας.

ΘΕΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ > ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Η θετική ελευθερία αποτελεί την ενσυνείδητη απόφαση του υποκειμένου που παράγεται από τον συνδυασμό της βούλησης και της αριστοτελικής φρόνησης, την καλλιέργεια δηλαδή της λελογισμένης κρίσης του ατόμου κατά τη συμμετοχή του στα κοινά. Η θετική ελευθερία συνεπάγεται επομένως τη «φρόνιμη» συμμετοχή του ατόμου στα κοινά. Μια συμμετοχή που προϋποθέτει τη διάφανη ενημέρωση που οφείλει να παρέχει μια πεπαιδευμένη κοινωνία στα μέλη της, προκειμένου να μπορεί κάθε άτομο να διαμορφώνει μια ενσυνείδητη γνώμη και να προβαίνει σε μια ανάλογη απόφαση. Και είναι αυτή η **πολιτική ελευθερία** την οποία αναδεικνύει ο Καστοριάδης: **όχι την ασυδοσία της ελευθερίας αλλά τη φρόνηση της αυτονομίας, τον έλλογο δηλαδή αυτοπεριορισμό της ατομικής αυτονομίας στη διανάδρασή της με τη συλλογική αυτονομία.** Είναι αυτή η θετική ελευθερία μιας δημιουργικής συμμετοχής στα κοινά στο πλαίσιο μιας συλλογικότητας, η οποία συνταιριάζει την αρνητική ελευθερία του ατόμου, έτσι, όπως η τελευταία κατοχυρώνεται από τα ατομικά δικαιώματα της νεωτερικότητας.

Στον Καστοριάδη, η **πολιτική ελευθερία έγκειται στη δημιουργική εναρμόνιση της ατομικής με τη συλλογική αυτονομία.** Αυτή η δημιουργική εναρμόνιση ενσωματώνει την υποκειμενικότητα της ανακλαστικής στοχαστικότητας στη σύνθεση της αρνητικής ελευθερίας των ατομικών δικαιωμάτων με τη φαντασιακή δημιουργία μιας θετικής ελευθερίας, μιας ενσυνείδητης βούλησης και απόφασης που ενσαρκώνεται στην πολιτική ελευθερία του ανώνυμου συλλογικού, έτσι, όπως εκφράζεται στο πολίτευμα της άμεσης δημοκρατίας.

Το πρόταγμα λοιπόν της αυτονομίας συνίσταται σε δυο αλληλένδετες και αλληλοτροφοδοτούμενες συνιστώσες: την ατομική και τη συλλογική.

Η συλλογική συνιστώσα αναλύεται στην **εργατική διεύθυνση της οικονομίας** στη βάση της άμεσης δημοκρατίας, η οποία προϋποθέτει την έτερη συνιστώσα της ατομικής αυτονομίας.

Η ατομική αυτονομία προϋποθέτει την υποκειμενικότητα της ανακλαστικής στοχαστικότητας, η οποία αντικατοπτρίζεται αφενός στα ατομικά δικαιώματα της νεωτερικότητας, και αφετέρου στη **φαντασιακή δημιουργία του ανώνυμου συλλογικού**, έτσι όπως εκτείνεται από το επίπεδο της εργατικής διεύθυνσης της οικονομίας **στο επίπεδο των υπολοίπων θεσμών της κοινωνίας διαμέσου του κεντρικού άξονα της άμεσης δημοκρατίας.**

Άμεση δημοκρατία

Ο Καστοριάδης προτάσσει μια άμεση δημοκρατία, όπου ο πολίτης θα έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει ενεργητικά στη διαμόρφωση του νόμου, με αποτέλεσμα τα διάφορα ανταγωνιστικά συμφέροντα να εξομαλύνονται στη βάση μιας αναθεωρήσιμης δικαιοσύνης.

Ο Καστοριάδης διακρίνει στην κοινωνία τρεις σφαίρες:

- την αμιγώς ιδιωτική σφαίρα του *οίκου*, της οικογένειας και των αυστηρά προσωπικών στιγμών των ατόμων
- τη δημόσια / ιδιωτική σφαίρα της *αγοράς*, τον χώρο δηλαδή της επαγγελματικής ενασχόλησης, της εμπορικής συναλλαγής, της ψυχαγωγίας κ.ο.κ
- τη δημόσια / δημόσια σφαίρα της *εκκλησίας*, τον χώρο της ρητής εξουσίας υπό την έννοια της πολιτικής διακυβέρνησης και των πολιτικών αποφάσεων.

Στις δύο πρώτες σφαίρες του *οίκου* και της *αγοράς* αντιστοιχούν ουσιαστικά τα ανθρώπινα δικαιώματα της νεωτερικότητας, τα οποία διαμορφώνονται στο πλαίσιο της τρίτης σφαίρας, της *εκκλησίας* που διατηρεί το δικαίωμα παρέμβασης στις δύο πρώτες σφαίρες κατ' επιλογή.

Ο Καστοριάδης αναφέρει, συγκεκριμένα, κάποια παραδείγματα αυτής της παρέμβασης της δημόσιας σφαίρας στην ιδιωτική και στην ιδιωτική / δημόσια που αφορούν το αστικό, το οικογενειακό και το εργατικό δίκαιο, όπως την υποχρεωτική εκπαίδευση των παιδιών, την απαγόρευση της παιδικής εργασίας, την απειλή της σωματικής ακεραιότητας του ατόμου που προέρχεται ακόμα και από την οικογένεια του, τον σεβασμό των ιδιωτικών συμβολαίων κ.ο.κ. Στη βάση, λοιπόν, αυτής της τριπλής διάκρισης της κοινωνίας, ο Καστοριάδης ορίζει τη δημοκρατία ως εξής:

«Η δημοκρατία είναι η ορθή άρθρωση των τριών σφαιρών και το αληθινά δημόσιο γίνεσθαι της δημόσιας σφαίρας».

Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες είναι αρκετά πιο φιλελεύθερες τόσο από τα καθεστώτα του πρώην ανατολικού μπλοκ όσο και από τα φονταμενταλιστικά καθεστώτα της Μέσης Ανατολής και της Ασίας. Επίσης, η ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας, παρά τους όποιους οργουελικούς κινδύνους ενέχει, έχει οδηγήσει σε μια ποικιλόμορφη κοινωνικο-ιστορική δημιουργία, ενώ το διαδίκτυο έχει συνεισφέρει σε μια πιο δημοκρατική και ελεύθερη έκφραση.

Ωστόσο, την ίδια στιγμή, ο μέσος πολίτης μοιάζει μετέωρος σε μια μαζική κουλτούρα που τον οδηγεί στον κομφορμισμό, σε μια τυποποιημένη εργασία που μετατρέπεται σε αγγαρεία και σε μια «υψηλή» τεχνοεπιστήμη, τις εξελίξεις της οποίας αδυνατεί συχνά να παρακολουθήσει. Φαίνεται έτσι ο σύγχρονος άνθρωπος να είναι εγκλωβισμένος σε μια εξίσου ποικιλόμορφη ορθολογική κυριαρχία, την οποία μπορεί να ελέγξει μόνο μερικώς, είτε δια των αντιπροσώπων του είτε μέσω μιας συχνά ανεπαρκούς αρνητικής ελευθερίας, με αποτέλεσμα να καθίσταται έρμαιο μιας γενικευμένης οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής ανισότητας, μιας εν πολλοίς ταξικής κοινωνικής δομής, η οποία δεν του επιτρέπει μια πιο ελεύθερη πρόσβαση στην ίδια του τη ζωή. Φαίνεται, δηλαδή, ο σύγχρονος άνθρωπος να έχει θυσιάσει την αυτονομία του στην ετερονομία των τεχνοκρατών και των αγορών.

Στον αντίποδα αυτής της ετερονομίας ο Καστοριάδης προτάσσει μια αυτονομία στη βάση μιας άμεσης δημοκρατίας, η οποία θα αποβλέπει στη συλλογική διαχείριση της οικονομίας και στη μόνιμη και ρητή αυτοθέσμιση της κοινωνίας.

Οι τρεις βασικές αξίες της άμεσης δημοκρατίας είναι οι εξής:

- 1) η θετική ελευθερία της γνώμης και δράσης σε ένα «έλλογο» πλαίσιο αυτοπεριορισμού
- 2) η απόρριψη κάθε «φυσικής» ιεραρχίας που συνεπάγεται την ισότητα των πολιτών ως προς τη δυνατότητα συμμετοχής τους στη διαμόρφωση του νόμου της κοινωνίας
- 3) η δυνατότητα διαρκούς αναθεώρησης του δικαίου.

Όπως επισημαίνει ο Καβουλάκος:

«Ελευθερία, ισότητα και δικαιοσύνη είναι οι θεμελιώδεις αξίες, πάνω στις οποίες εδράζεται ο κοινωνικός δεσμός σε μια αυτόνομη ή δημοκρατική κοινωνία».

Το ζήτημα της αυτοκυβέρνησης, της αυτονομίας της κοινωνίας, είναι συνάμα το ζήτημα του αυτοπεριορισμού της κοινωνίας. Αυτοπεριορισμού που έχει δυο πτυχές: τον περιορισμό από την κοινωνία αυτού που θεωρεί ως απαράδεκτες επιθυμίες, τάσεις, πράξεις κτλ. ενός οποιουδήποτε μέρους των μελών της· αλλά και τον αυτοπεριορισμό της ίδιας της κοινωνίας στον διακανονιστικό, ρυθμιστικό, νομοθετικό ρόλο που ασκεί απέναντι στα μέλη της. Το θετικό και ουσιαστικό πρόβλημα του δικαιώματος είναι να μπορέσουμε να διανοηθούμε μια κοινωνία που θα είναι θεμελιωμένη σε ουσιώδεις καθολικούς κανόνες (η απαγόρευση του φόνου δεν είναι «τυπικός» κανόνας) και ταυτόχρονα θα συμβιβάζεται με τη μεγαλύτερη δυνατή ποικιλία πολιτισμικής δημιουργίας και, συνακόλουθα, τρόπων ζωής και συστημάτων αναγκών (...).

Καστοριάδης, «Η δημοκρατία ως διαδικασία και ως καθεστώς» στο Η άνοδος της ασημαντότητας

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ

- Έργα του Καστοριάδη
- Ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο
- Το περιοδικό *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα*
- Βασικές κατηγορίες/έννοιες της σκέψης του Καστοριάδη
- Η οντολογία του φαντασιακού και του κοινωνικο-ιστορικού
- Το πρόταγμα της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας
- Η συλλογική αυτοδιεύθυνση της οικονομίας
- Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού
- Μόνιμη και ρητή αυτοθέσμιση της κοινωνίας και ελευθερία
- Θετική ελευθερία και πολιτική ελευθερία
- Άμεση δημοκρατία